

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

Διευθυντής: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1938

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ἔργα τοῦ Μαρούλλου εἶναι τὰ «Ἐπιγράμματα», οἱ «Ὑμνοὶ» («*Hymni naturales*»), τὸ ἡμιτελὲς ἀπομείναν ἐκτενὲς ποίημα περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν ἡγεμόνων, καὶ αἱ διορθώσεις εἰς τὸν Λουκρήτιον. Ἐκ τῶν «ἐπιγραμμάτων» πολλὰ μὲν ἀναφέρονται εἰς φίλους, προστάτας, ἄρχοντας καὶ βασιλεῖς, εἰς πρόσωπα τῆς ἀρχαιότητος ἢ καὶ τοῦ ἐγγυτέρου παρελθόντος, εἰς οἰκείους καὶ συγγενεῖς, ἕτερα δὲ εἰς τὴν «Νέαιραν» καὶ τὸν πρὸς αὐτὴν ἔρωτά του, εἰς ἄλλα πάλιν, τὰ ὅποια ἔχουν ὡς θέμα τὴν Ἑλλάδα ἢ συμβάντα ἐκ τῆς ἰδίας του ζωῆς, κυριαρχεῖ ἡ πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπη καὶ ἡ πικρία τῆς ἐξορίας.

Οἱ «Ὑμνοὶ» ἀναφέρονται εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. «Ὁ Μαρούλλος ὅμως δὲν ἐξύμνησεν, ὡς συνήθως, τὰ ὄρατα σύμβολα τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ τοὺς Ὀλυμπίους διὰ τὴν ὄραιότητα καὶ τὴν γαληνότητα των, ἀλλ' ὡς σύμβολα ζωντανά, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀναβίωσιν εἶχε, φαίνεται, πιστεύσει. Διὰ τοῦτο οἱ αὐστηρότερον πρὸς τὸ γράμμα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας προσκειμένοι ἐπλάσαν διαφόρους φήμας περὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου του, αὐτὸς ἀκόμη ὁ Ἐρασμος εὗρισκε τὰ ποιήματά του πολὺ εἰδωλολατρικά.»

Οἱ πλείστοι ὅμως τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν μεταγενεστέρων δὲν ἀπέκρουσαν τὸν θαυμασμόν των διὰ τὰς ποιήσεις τοῦ Μαρούλλου. Δύο δὲ κορυφαῖοι ποιηταί, ὁ Ἀριόστιο καὶ ὁ Ρονσάρ, ἀφιέρωσαν εἰς τὸν Ἕλληνα τοῦτον ποιητὴν, ὁ μὲν λατινικὸν ἔλεγειον, ὁ δὲ ἐκτενὲς ἐπιτάφιον, ὃπερ περιγράφει ὡς ἐξῆς τὸν κατὰ τὸν Ρονσάρ διπλοῦν χαρακτηριστῆρα τῆς μούσης τοῦ Μαρούλλου, ποιητοῦ ἐρωτικῶν ποιημάτων ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ὕμνητοῦ τῶν Θεῶν τοῦ Ὀλύμπου:

Lorsque ses doux accents respandent
les douces flammes de l'amour
les Héroines tout autour
de sa bouche latine pendent . . .

Mais, quand ses graves sons réveillent
les hautes louanges des Dieux,
les doctes Romains les plus vieux
béats à son luth s'émerveillent
de quoy luy, né sur le rivage
d' Hellesponte, a si bien chanté
qu'estant Grec il a surmonté
les vieux Latins en leur langage.

M. Θ. ΛΑΣΚΑΡΙΣ

Nestor Camariano: «*Contributions à la bibliographie des œuvres de Rigas Velestinlis*».

Ἡ μικρὰ αὐτὴ μελέτη ἐγράφη ἐξ ἀφορμῆς τῶν δύο ἔργων μου περὶ Ρήγα Βελεστινλή. Ὁ κ. Νέστορ Καμαριανὸς εἶναι ἀνεψιὸς καὶ μαθητῆς τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου κ. Δημ. Ρούσσου, ὅστις, ὡς γνωστόν, διὰ τῶν πολυχρονίων ἐρευνῶν του, ἔχει συλλέξει πολὺτιμον βιβλιογραφικὸν ὕλικόν σχετικόν μετὰ τὴν νεοελληνικὴν φιλολογοῖαν τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων. Τὸ ὕλικόν αὐτό, ἰδίως τὸ σχετιζόμενον μετὰ τὸν Ρήγαν καὶ τὰ ἔργα

του, δὲν ἦτο ὅλως διόλου ἄγνωστον εἰς τοὺς Ἕλληνας ἱστορικούς, μερικοὶ τῶν ὁποίων προσέφυγον ἐνίοτε εἰς αὐτό. Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀγνοοῦμεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν Ρουμανικὴν, ἐπὶ πλέον αἱ Ἑλληνικαὶ βιβλιοθήκαι εἶναι πενιχρόταται εἰς ρουμανικὰ ἔντυπα, ἀκόμη καὶ ἀμέσου μετὰ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν σχέσεως. Ἀντιθέτως, οἱ Ρουμᾶνοι γνωρίζουν τὴν ἑλληνικὴν, αἱ δὲ βιβλιοθήκαι των εἶναι πλουσιώτατα ἐφοδιασμένα εἰς ἑλληνικὰ ἔργα καὶ τελείως κατηρητισμένα εἰς βιβλιογραφικὰ δελτία σχετικὰ μετὰ τὴν βαλκανικὴν ἱστορίαν.

Ὡς πρὸς τὸ κύριον ἔργον μου (τὴν καθόλου ἱστορίαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Ρήγα) ὁ κ. Καμαριανὸς ἀρκεῖται νὰ δώσῃ ἀνάλυσιν τῶν κεφαλαίων, προσθέτων τὰ κατωτέρω κριτικὰ σχόλια: «Τὰ βιβλία τοῦ κ. Ἀπ. Δασκαλάκη εἶνε ἐνδιαφέροντα ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων. Χάρις εἰς τὴν πλουσίαν συλλογὴν αὐθεντικῶν στοιχείων, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ παρακολουθήσωμεν βῆμα πρὸς βῆμα τὴν δραματικὴν ζωὴν τοῦ Ρήγα, τὰς προσπαθείας του, τὰ ἐπαναστατικὰ δημοσιεύματά του, τὴν σύλληψιν αὐτοῦ καὶ τῶν συντρόφων του καὶ τὸ τραγικὸν τέλος των. Γραμμένα εἰς τὴν γαλλικὴν, παρουσιάζουν μέγα ἐνδιαφέρον καὶ πραγματικὴν χρησιμότητα διὰ τοὺς ἱστορικούς, ἰδίως ἐκείνους τῆς νοτιανατολικῆς Εὐρώπης. Πρέπει ἐπίσης νὰ εἰμεθα εὐγνώμονες εἰς τὸν Ἀπ. Δασκαλάκην διὰ τὸν ζῆλον μετὰ τὸν ὁποῖον ἔκαμε τὰς ἐρεῦνας του εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Παρισίων, ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὸν ζῆλον του εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν τὴν σχετικὴν μετὰ τὸ ζήτημα τοῦ Ρήγα βιβλιογραφίαν καὶ τὴν ζωντανὴν καὶ αὐθεντικὴν ἀφήγησιν τῆς τραγικῆς ἱστορίας τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ μύστου τῆς συναδελφώσεως τῶν Βαλκανικῶν λαῶν.»

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον ἔργον μου (περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ρήγα), ὁ κ. Καμαριανὸς δίδει ἐπίσης ἀνάλυσιν τῶν κεφαλαίων, μὴ προσθέτων ἀπολύτως τίποτε εἰς τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν διαλεύκανσιν τῶν ἐπαναστατικῶν ἔργων τοῦ Ρήγα καὶ τὴν κριτικὴν μετὰ μεταφράσεως ἀνατύπωσιν τοῦ θουρίου καὶ τοῦ συντάγματος, ὃπου σχεδὸν ὀλοκληρωτικῶς εἶχε στραφῆ ἡ προσπάθειά μου. Τὰ εἰς χεῖρας του εὑρεθέντα βιβλιογραφικὰ δελτία καὶ αἱ ἐν γένει κριτικαὶ παρατηρήσεις του στρέφονται ἀποκλειστικῶς περὶ τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου μου, τὰ σχετικὰ μετὰ τὰς μεταφράσεις καὶ τοὺς γεωγραφικὸς χάρτας τοῦ Ρήγα. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν σημείων ρητῶς ἀνέγραψα εἰς τὸν πρόλογον (σ. 7.) ὅτι «περιορίζομαι εἰς μίαν βιβλιογραφικὴν περιγραφὴν τῶν πρωτοτύπων». Τὰ ἐξ αὐτῶν ἀναφυόμενα ἐν γένει προβλήματα, καθὼς καὶ τὰς ἀνατυπώσεις των, ἄφησα ἀπὸ σκοποῦ δι' εὐρυτέραν καὶ λεπτομερεῖ ἑλληνικὴν μελέτην μου, ἢ ὅποια ἐλπίζω ὅτι θὰ προταχθῆ μίᾳς ἀνατυπώσεως ὅλων τῶν ἔργων τοῦ Ρήγα. Ἐπομένως ἔχομεν κάθε λόγον νὰ εἰμεθα εὐγνώμονες εἰς τὸν κ. Καμαριανὸν διὰ τὴν συμβολὴν του αὐτὴν εἰς τὴν βιβλιογραφικὴν ἐξονύχισιν

τῶν σχετικῶν μὲ τὰ ἔργα τοῦ Ρήγα, ἰδίως διὰ τῆς παραθέσεως ὄλων τῶν περιελθουσῶν εἰς γνῶσιν του ρουμανικῶν πηγῶν. Καὶ ἀκριβῶς αἱ κατωτέρω ἀντιπαρατηρήσεις αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἔχουν, νὰ καταστήσουν θετικωτέραν τὴν συμβολὴν τοῦ κ. Καμαριανοῦ εἰς τὴν κοινὴν προσπάθειαν.

Ὡς γνωστὸν, τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ Ρήγα, τὸ «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἑραστῶν», περιέχει καὶ ἀρκετοὺς ἐρωτικούς στίχους, τοὺς ὁποίους ἀνευρίσκωμεν ἀργότερα εἰς ἀνωγύμως ἐκδοθὲν βιβλίον «Ἐρωτος ἀποτελέσματα» καὶ ἐν μέρει εἰς τὸν «Νέον Ἐρωτόκριτον» τοῦ Διον. Φωτεινοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὰ «Διάφορα ἠθικὰ καὶ ὀστειὰ στιχουργήματα» τοῦ Ζήση Δαούτη. Ὁ κ. Καμαριανὸς ὑποστηρίζει, ὅτι τὰ ποιήματα τῶν «Ντελικάτων ἑραστῶν» δὲν εἶναι τοῦ Ρήγα, ἀλλ' εὐρίσκοντο εἰς χειρογράφους ἀνθολογίας κυκλοφορούσας τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς ἡγεμονίας, ἀπὸ ὅπου ἤντησε τόσον αὐτὸς ὁ Ρήγας, ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι. Ἄλλ' ἡ γνώμη αὐτὴ (τὴν ὁποίαν ἄλλως τε πρῶτος ἐξέφρασε εἰς τὸ περὶ νεοελληνικῆς λογοτεχνίας ἔργον του ὁ κ. Ἡλ. Βουτιερίδης, ὡς ρητῶς ἀναφέρω εἰς τὸ κύριον ἔργον μου σ. 46), εἶναι καθ' ἡμᾶς ἀστήρικτος. Τὰ «Ἐρωτος ἀποτελέσματα» ἐξεδόθησαν τὸ 1792, δύο δηλ. ἔτη μετὰ τοὺς «Ντελικάτους ἑραστῆς», καὶ τὰ ἔργα τοῦ Φωτεινοῦ καὶ τοῦ Δαούτη τὸ 1818, δηλ. εἰκοσιοκτὼ ὅλα ἔτη ἀργότερον. Εἶναι ἐπομένως φυσικὸν οἱ συγγραφεῖς τῶν, μετὰ τοῦ ὕλικου ποῦ περισυνέλεξαν δεξιά καὶ ἀριστερά, νὰ ἤντησαν καὶ ἀπὸ τὸ προσηγνὸν βιβλίον τοῦ Ρήγα. Τὸ ὅτι ὁ Δαούτης λέγει εἰς τὸν πρόλογον, ὅτι ἐχρησιμοποίησε ἀνθολογίας φίλων, δὲν ἀποδεικνύει τίποτε, πρῶτον διότι εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοῆ καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ρήγα, δεύτερον διότι κατὰ τὰ 28 χρόνια ποῦ εἶχον μεσολαβήσει, ἦτο δυνατότατον καὶ τὰ ποιήματα τῶν «Ντελικάτων ἑραστῶν» νὰ ἔχουν περιληφθῆ εἰς χειρογράφους ἀνθολογίας, πρᾶγμα συνηθέστατον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ Βυζάντιος (Κωνσταντινούπολις... τ. 1, σ. 599-605), παραθέτων φαναριωτικὰ ποιήματα κυκλοφοροῦντα κατὰ τὸν 18 αἰῶνα εἰς χειρογράφους ἀνθολογίας, δὲν περιλαμβάνει οὐδὲν ἐκ τῶν περιεχομένων εἰς τοὺς «Ντελικάτους ἑραστῆς». Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν ἔφθασε μέχρις ἡμῶν καμία χειρόγραφος ἀνθολογία, ἀναμφισβητήτως γραμμένη πρὸ τοῦ 1790, περιλαμβάνουσα ποιήματα τῶν «Ντελικάτων ἑραστῶν», εἴμεθα ὑποχρεωμένοι, μέχρι ρητῆς ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου, νὰ τὰ θεωρήσωμεν ὡς νεανικὰ πρωτόλεια τοῦ Ρήγα.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ἔργον τοῦ Ρήγα, τὸ «Φυσικῆς ἀπάνθισμα», ὁ κ. Καμαριανὸς δίδει τὴν ἐξήγησιν, ὅτι ὁ Χριστόδουλος Κιργλιανός, βαρῶνος Λάνγγενφελδ (τὸν ὁποῖον ἀπεκαλέσαμεν «Ἀυστριακὸν βαρῶνον» κατὰ πιστὴν μετάφρασιν τῆς ἀφιέρωσος τοῦ Ρήγα «βαρῶνον τοῦ Ρωμανικοῦ ἱμπερίου»), εἶναι Ἕλλην. Καὶ ἡ γνώμη αὐτὴ φαίνεται πιθανή. Ὁ Ρήγας ἐχημάτισεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βαρῶνου ἐπὶ ἓν ἔτος μὲ μισθὸν 120 πιάστρων μηνιαίως. Ἦτο ἡ ἐ-

ποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Μαυρογένη, εἶχε μείνει μετέωρος καὶ εἶχεν ἀνάγκην πόρων ζωῆς.

Τὸ τρίτον ἔργον του, ὁ «Ἠθικὸς τρίπους», περιλαμβάνει τὰ «Ὀλύμπια» τοῦ Μεταστασίου, τὴν «Βοσκοπούλα τῶν Ἀλπεων» τοῦ Μαρμοντέλ καὶ τὸν «Πρῶτον Ναύτην» τοῦ Γεσνέρου. Εἰς τὸ τρίτον ἀναφέρεται ὡς μεταφραστῆς ὁ φίλος τοῦ Ρήγα καὶ συμμαρτυρήσας Ἄντ. Κορροινιός. Ὡς πρὸς τὴν πατρότητα τῶν δύο πρώτων, ὁ κ. Καμαριανὸς εὐρίσκει ὅτι ἐκφράζω ἀντιφατικὰς γνώμας, δεδομένου ὅτι εἰς μὲν τὸ κύριον ἔργον μου γράφω ὅτι «τίποτε δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποδώσωμεν μετὰ βεβαιότητος τὰς μεταφράσεις αὐτὰς εἰς ἄλλα πρόσωπα», ἐνῶ εἰς τὸ ἄλλο περὶ τῶν ἔργων τοῦ Ρήγα γράφω, ὅτι «ὁ Ρήγας δὲν ὑπῆρξε παρὰ ὁ ἐκδότης, τὸ πολὺ ὁ διορθωτῆς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ». Δὲν θὰ ἔγραψεν ὁμοῦς αὐτά, ἂν ἐπρόσεχεν, ὅτι, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω φράσιν, ὑπάρχει: «ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Ρήγας κ.λ.π.». Καὶ εἰς τὰ δύο δηλαδὴ ἔργα μου τονίζω τὴν ἀβεβαιότητα ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καὶ ἀναφέρομαι δι' ὑποσημειώσεων εἰς τὴν ἐκφρασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀμάντου ὑπόθεσιν. Πράγματι, πρῶτος, ἂν δὲν ἀπατώμαι, ὁ κ. Ἀμάντος ἐξέφρασε τὴν γνώμην, ὅτι καὶ τὰ δύο ἄλλα ἔργα τοῦ «Ἠθικοῦ Τρίποδος» δὲν εἶναι μεταφράσεις τοῦ Ρήγα, ἀλλὰ κάποιου φίλου του. Ἐφερην ὡς ἐπιχείρημα, ὅτι οἱ στίχοι τῶν ἔργων αὐτῶν δὲν ὁμοιάζουν καθόλου πρὸς ἐκείνους τῶν «Ντελικάτων ἑραστῶν», οἱ ὅποιοι εἶναι εἰς τὴν δημοτικὴν. Ὁ κ. Καμαριανὸς θεωρεῖ ἀνυπόστατον τὸ ἐπιχείρημα αὐτό, δεδομένου ὅτι «ὡς ἀπέδειξε», οἱ στίχοι τῶν «Ντελικάτων ἑραστῶν» δὲν εἶναι τοῦ Ρήγα. Ἄλλ' ὡς ἐγράψαμεν ἀνωτέρω, ἡ «ἀπόδειξις» αὐτὴ εἶναι ἀνύπαρκτος. Ἐπὶ πλέον ὁ κ. Καμαριανὸς δὲν ἐπρόσεξεν ὅτι προσεθέσαμεν ἓνα ἀκόμη ἐπιχείρημα, ὅτι, ἐνῶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Ρήγα ὑπάρχει εἰς τὸν τίτλον τὸ ὄνομά του, εἰς τὸ ἔργο αὐτὸ δὲν ἀνευρίσκειται παρὰ εἰς τὴν ἀφιέρωσιν, τὴν ὁποίαν θὰ μπορούσε νὰ κάμη καὶ ὁ ἐκδότης. Τέλος, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμεν, ὅτι ἀνευρέθη μία ἰδιόχειρος μετάφρασις τῶν «Ὀλυμπίων» ὑπὸ τοῦ Ρήγα, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἔμμετρος, καὶ γλωσσικῶς διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν τοῦ «Ἠθικοῦ Τρίποδος». Ὅλα αὐτὰ δὲν μᾶς πείθουν περὶ τῆς μὴ πατρότητος τοῦ Ρήγα τῶν μεταφράσεων αὐτῶν, σπείρουν ὁμοῦς τὴν ἀβεβαιότητα περὶ τῆς ὁποίας ὠμιλήσαμεν εἰς τὰ ἔργα μας καὶ ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται παρὰ τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου ὑποθέσεις τοῦ κ. Καμαριανοῦ. Εἰς τὰς ὑπ' ἐμοῦ ἀναφερομένας ἐπανεκδόσεις τῶν μεταφράσεων τοῦ «Ἠθικοῦ Τρίποδος», ὁ κ. Καμαριανὸς προσθέτει καὶ μίαν τῶν «Ὀλυμπίων», γενομένην ἀνωγύμως τὸ 1820 εἰς τὴν Μόσχαν «ἐν τῷ τυπογραφείῳ Ἀυγούστου Σεμένου».

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μετάφρασιν τοῦ «Ταξιδίου τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος», ὁ κ. Καμαριανὸς ἔχει ἀπολύτως δίκαιον, λέγων, ὅτι ὁ Ρήγας δὲν μετέφρασε παρὰ τὸν 4ον τόμον μετὰ τοῦ Γ. Βενιότη, αὐτὸν ἀκριβῶς, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομά του. Οἱ

τρεις πρώτοι τόμοι μεταφράσθησαν πράγματι ὑπὸ τοῦ Κων. Σακελλαρίου, καὶ τὰ παρατιθέμενα πειστήρια εἶναι ἀναμφισβήτητα. Οἱ δύο πρώτοι τόμοι εἶχον ἤδη τυπωθῆ εἰς τὰ τυπογραφεῖα τοῦ Πούλιου καὶ κατεσχέθησαν μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς συνομοσίας. Τοῦ τρίτου φαίνεται ὅτι δὲν ἐπρόλαβε νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐκτύπωσις. Πάντως εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ὅλη αὐτὴ ἐργασία τῆς μεταφράσεως τοῦ περιφήμου ἔργου τοῦ Βαρθελεμῆ, ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐμπνευσιν καὶ καθοδήγησιν τοῦ Ρήγα, ὁ ὁποῖος δι' αὐτοῦ ἐσυνέχισε κάπως ἐντονώτερον τὴν προσπάθειαν τῆς ἀναζωογονήσεως τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ αὐτὸν ἐξέδωκε καὶ τὴν «Χάρταν τῆς Ἑλλάδος», ἡ ὁποία, ἐκτεὸς τῆς γενικωτέρας σημασίας της, θὸ ἐχρησίμευε, ὡς ρητῶς καθορίζει εἰς τὸν τίτλον της, «εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ νέου Ἀναχάροιδος». Καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Κ. Σακελλαρίου λοιπὸν μεταφρασθέντες τόμοι τοῦ «Ἀναχάροιδος» περιλαμβάνονται ἀναμφισβητήτως εἰς τὸ ὅλον ἐθνοπλαστικὸν διὰ δημοσιευμάτων πρόγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶχε θέσει εἰς τὴν ἐνέργειαν ὁ Ρήγας πρὶν ἢ συγχρότως μὲ τὰ καθαρῶς ἐθνεγεργτικά ἐπαναστατικά δημοσιεύματά του.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς γεωγραφικοὺς χάρτας τοῦ Ρήγα, ἡ συμβολὴ τοῦ κ. Καμαριανοῦ εἶναι ἀκόμη θετικωτέρα, ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ τελειοτάτη Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ἔχει ὄχι μόνον τὰ πρωτότυπα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀνατυπώσεις των. Ἡ ὑπὸ τοῦ Α. Πασχίδου ἀνατύπωσις (τὸ 1885) τοῦ πρώτου φύλλου τῆς «Χάρτας τῆς Ἑλλάδος» (ἐπιπεδογραφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως κλπ.) μᾶς ἦτο πρὸ πολλοῦ γνωστὴ ἀπὸ τὸν κ. Κ. Ἀμαντον (Ἀνέκδοτα ἔγγραφα . . . σ. κ' ὑποσ.), ὅστις ἄλλωστε εἶχεν ἀντλήσει τὴν πληροφορίαν ἀπὸ τὴν ἰδίαν πηγὴν, δηλ. τὸ βιβλιογραφικὸν ὕλικόν τοῦ κ. Δ. Ρούσου. Ἡ «Γενικὴ χάρτα τῆς Μολδαβίας» ἀνετυπώθη εἰς τὸ Ἰάσιον τὸ 1925 ὑπὸ Ἀλ. Ροσκουλέσκου. Ἡ «Νέα χάρτα τῆς Βλαχίας» εἶχεν ἤδη ἐπανεκδοθῆ εἰς τὴν Βιέννην τὸ 1804, ἐπτά δηλ. ἔτη μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ρήγα. Ἐνῶ ἡ πρώτη ἐκδοσις, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι χαρτογραφικαὶ ἐργασίαι τοῦ Ρήγα, ἐχαράχθη ὑπὸ τοῦ Μύλλερ, ἡ δευτέρα εἶχεν ὡς χαράκτην τὸν Σχίνδελμαῦερ. Ἡ οὐσιώδης διαφορὰ ἐγκεῖται εἰς τὴν ἀπουσίαν τῆς εἰκόνας τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, εἰς τὴν θέσιν τῆς ὁποίας ὑπάρχει προέκτασις τῆς Μολδαβίας μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Σερέτ.

Ὁ κ. Καμαριανὸς παρέχει μίαν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ἔχει μὲ χρώματα ἐν ἀντίτυπον τοῦ πρώτου φύλλου τῆς «Χάρτας τῆς Ἑλλάδος» (τὴν ἐπιπεδογραφίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως) καὶ ἄλλον ἐν τῆς εἰκόνας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὄφειλεν ὁμοῦς νὰ μᾶς δώσῃ τὴν διασάφειν ἃν πρόκειται περὶ ἐγχρωμῶν λιθογραφῶν ἢ περὶ χρωματισμοῦ προστεθέντος κατόπιν διὰ χειρὸς. Διότι τὸ τελευταῖον αὐτὸ δυνατόν νὰ ἐγίνε πολὺ μεταγενεστέρως, ὅποτε τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν. Ἐγνώρισα εἰς τὸ Παρίσι ἓνα παλαιοβιβλιοπώλην, ὁ ὁποῖος, διὰ

νὰ εὐρίσκη καλυτέρας τιμὰς, εἶχεν ἀναθέσει εἰς καλλιτέχνην νὰ τοῦ χρωματίσῃ τὰ εἰκονογραφημένα παλαιὰ βιβλία καὶ τοὺς παλαιοὺς χάρτας. Οὕτω μίαν ἡμέραν ἐκπληκτος ἀνεκάλυψα εἰς τὸ κατάστημά του ὀλόκληρον τὸ θαυμάσιον καὶ ὀγκωδέστατον «Ταξεῖδι εἰς τὴν Ἑλλάδα» τοῦ Σοαζέλ Γκουφιὲ ἐγχρωμον, καθὼς καὶ πολλοὺς χάρτας, μετὰξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκετο καὶ τὸ 7ον φύλλον τῆς «Χάρτας τῆς Ἑλλάδος» τοῦ Ρήγα. Ὑστερον ἀπὸ πολλὰς παρακλήσεις, ἐλείσθη νὰ μοῦ ὁμολογήσῃ, ὅτι ὁ χρωματισμὸς εἶχε γίνε . . . πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων, ὑπὸ καλλιτέχνου ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν εἰδικότητα αὐτὴν, νὰ τοποθετῇ τὰ χρώματα κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ πλανᾶται καὶ τὸ πλεόν ἡσκημένο μάτι ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ χρωματισμοῦ.

Ἄλλ' ὁ κ. Καμαριανὸς προσθέτει ἓνα σοβαρὸν ἐπιχείρημα. Εἰς τὸν ἰταλιστὶ συντεταγμένον κατάλογον τῶν ἀνευρεθέντων εἰς κιβώτια καὶ κατασχεθέντων εἰς Τεργέστην ἐντύπων τοῦ Ρήγα, ὑπάρχει ἡ ἀπαρίθμησις « . . . 204 Mappe scure e altre N.76 Mappe illuminate . . . ». Ὁκ. Ἀμαντος (Ἀνέκδοτα ἔγγραφα, σ. 145) μετέφρασε: « . . . 204 χάρται σκοτεινοὶ καὶ ἕτεροι 76 χάρται φωτισμένοι (πιθανῶς μετὰ ἐπεξηγηματικῶν σημειώσεων) . . . ». Ἀντιθέτως, ὁ κ. Καμαριανὸς εἰς τὴν λέξιν «scure» δίδει τὴν σημασίαν «μαῦροι» καὶ εἰς τὴν λέξιν «illuminate», «ἐγχρωμοί». Νομίζω ὁμοῦς, ὅτι οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη ἐξήγησις εἶναι ἐνδεδειγμένη. Εἰς τὴν ἰταλικὴν λέξιν «illuminate» πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν σημασίαν ἀντίστοιχον πρὸς τὴν τῆς γαλλικῆς «enluminure» ἡ δὲ σημαίνει κυρίως τὸν στολισμὸν χειρογράφων μεσαιωνικῶν μὲ ἐγχρωμα καλλιτεχνικὰ κεφαλαῖα, «βινιέτες» καὶ διάφορες «μινιατούρες». Ἐνίοτε ὁμοῦς ἡ σημασία της ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸν διὰ χειρὸς χρωματισμὸν χαλκογραφικῶν εἰκόνων καὶ χαρτῶν. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν νὰ εἶχεν ἀναθέσει ὁ Ρήγας εἰς κάποιον καλλιτέχνην, ὅπως τοῦ στολίσῃ μὲ χρώματα μερικοὺς χάρτας, τοὺς ὁποίους πιθανῶς νὰ προώριζε δι' ἐπιφανῆ πρόσωπα. Τὰ «ἐγχρωμα» ἀντίτυπα τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας ἀνήκουν εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν, ἢ μήπως πρόκειται περὶ μεταγενεστέρως ἐπεξεργασίας (ἀναλόγου πρὸς ἐκείνην τὴν ὁποίαν εἶδον εἰς τὸ Παρίσι), ὅποτε τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν; Μόνον μία λεπτομερὴς ἐξέτασις των ὑπὸ εἰδικῶν θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ τὸ διασαφήσῃ. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, «Χάρται τῆς Ἑλλάδος» διεσώθησαν πολλοί, ἔω δὲ ἴδει τουλάχιστον εἰκασί εἰς δημοσίας ἢ ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας ἢ καὶ εἰς παλαιοβιβλιοπωλεῖα τῶν Ἀθηνῶν, καὶ οὐδεμία ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐγχρωμος. Ἐπίσης, ἡ εἰκὼν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τὴν ὁποίαν μοῦ εἶχεν ἐπιδείξει ἡ μακαρίτις Ἀνα Σπ. Λάμπρου ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἀειμνήστου συζύγου της ἱστορικοῦ, εἶναι λιθογραφία ἐντελῶς ἀχρωμάτιστος.

Ὁ κ. Καμαριανὸς, ἐξ ἀφορμῆς τῶν γεωγραφικῶν χαρτῶν τοῦ Ρήγα, ἀναφέρει μίαν σύγχρονον πηγὴν Γερμανοῦ ἱστορικοῦ. Ἐπειδὴ ὁμοῦς τὸ χωρίον τοῦτο ἔχει γενικωτέραν σημασίαν διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τοῦ ἐθνομίμνυρός μας, ἐπι-

φυλασσόμεθα να τὸ παραθέσωμεν ἐν μεταφράσει καὶ μετὰ κριτικῶν σχολίων εἰς προσεχῆς τεῦχος τῆς «Νέας Ἑστίας».

Περατοῦντες τὸ παρὸν κριτικὸν σημείωμα, ὀφείλομεν νὰ ἐξάρωμεν τὴν μεθοδικότητα καὶ τὴν σοβαρότητα, μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ κ. Ν. Καμαριανὸς ἐχρησιμοποίησε τὸ εἰς χεῖρας του εὑρεθὲν βιβλιογραφικὸν ὕλικόν, δοκιμάζων νὰ συμπληρώσῃ ἢ καὶ νὰ διορθώσῃ ἕνα τμήμα τῶν περὶ Ρήγα ἔργων μου. Αἱ διαφωνίαι μεταξὺ ιστοριογράφων εἶναι ἀναπόφευκτοι, καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις ἀπορρέουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν φύσιν τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας, ὅταν μάλιστα πρόκειται περὶ τόσον πολυπλόκου θέματος, ὅσον ἡ ἱστορία καὶ ἡ δράσις τοῦ Ρήγα Βελεστινλή. Ἄλλ' ἡ μικρὰ αὕτη ἐργασία τοῦ κ. Καμαριανοῦ, ὅπως καὶ μερικὰ ἄλλα φυλλάδια του σχετικὰ μετὰ τὰς σχέσεις Ἑλληνικῆς καὶ Ρουμανικῆς φιλολογίας, τὰ ὁποῖα περιήλθον εἰς χεῖρας μου, ἀποδεικνύουν τὸν νεαρὸν αὐτὸν Ἑλληνορουμᾶνον ἐπιστήμονα προικισμένον μετὰ φιλοπονίαν, κρίσιν καὶ μέθοδον, πού τοῦ ἐξασφαλίζουν διὰ τὸ μέλλον ἀνταξίαν θέσιν εἰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς Ρουμανικῆς ἐπιστήμης.

ΑΠ. Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ

Νάσου Δετζώρτζη : « Ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς ὡς Διδάσκαλος ».

Τὸ μικρὸ αὐτὸ βιβλίον, — ὁμιλία στὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ, συμπληρωμένη μετὰ πρόλογον καὶ μετὰ πολλὰς σημειώσεις, — εἶναι ἕνας εὐκρινὴς θρήνος πού τὸν σύνθεσε ἢ πίστη σ' ἕναν ἐκλεκτὸ ἄνθρωπον, ἢ ἀγανάκτηση γιὰ ὅση χυδσιότητα ἀναγκάστηκε ν' ἀντιμετωπίσῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτός. καὶ προσπάντων ἢ ἀσυγκράτητη ὀρμητικότητα ἐνὸς νέου φιλόλογου καὶ λογοτέχνη. Ἔχει, βέβαια, περισσότερα βιογραφικὰ καὶ πληροφοριακὰ στοιχεῖα ἀπὸ κάθε ἄλλο δημοσίευμα σχετικὸ μετὰ τὸν Ἰωάννη Συκουτρῆ, τίς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας του καὶ τὴ γενικώτερη πνευματικὴ δράση του. Εἶναι προσπάθεια σύντομης βιογραφίας. Οὔτε ὅμως γράφηκε, οὔτε τυπώθηκε γιὰ νὰ κατατοπίσῃ τὸν ἀκροατὴ καὶ τὸν ἀναγνώστη πού θέλει νὰ μάθῃ ποῖα ἀκριβῶς ἦταν ἡ πραγματικὴ ἀξία τοῦ φιλόλογου Συκουτρῆ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ἄλλη δράση καὶ ἐπίδρασή του καὶ ἔξω ἀπὸ τίς θλιβερὰς διαμάχας πού προκάλεσαν ὀρισμέναις ἐργασίαις του. Ὁ κ. Νάσος Δετζώρτζης, μαθητὴς αὐτοῦ τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ, ἀπὸ σεβασμό, ἴσως ὅμως καὶ ἀπὸ λίγη ἐμπιστοσύνη στίς δυνάμεις του, ἀποφεύγει νὰ κάμῃ κριτικὴ, νὰ καθορίσῃ, νὰ χαρακτηρίσῃ. Καὶ ὄχι μόνον στὴν ὁμιλία του, ὅπου θὰ ἦταν ἀπολύτως δικαιολογημένος, ἀφοῦ πρὶν ἀπ' αὐτὸν εἶχε μιλήσει ὁ κ. Σ. Κουγέας γιὰ τὸν «φιλόλογον» Συκουτρῆ καὶ τὸν εἶχε τοποθετήσῃ, μετὰ ὑποδειγματικὴν τιμιότητα, στὴ σύγχρονον ἐπιστημονικὴν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ στὸ μικρὸ βιβλίον του, πού ἔχει περιλάβῃ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὁμιλία, τόσας παραπομπὰς, κρίσεις, παρατηρήσεις καὶ ἐπεξηγήσεις, — καὶ τὴν πολεμικὴν. Δὲν εἶναι, λοιπόν, ὁ «Ἰωάννης Συκου-

τρῆς ὡς Διδάσκαλος» μιὰ πλήρης ἐργασία. Οὔτε μποροῦσε νὰ εἶναι, τοποθετημένη καθὼς ἦταν σ' ἕνα σύνολον μετὰ τὰ μέρη του καθωρισμένα καὶ ἐναρμονισμένα. Εἶναι ὅμως ἕνα ξέσπασμα, μιὰ κραυγὴ ἀπὸ τὰ στήθη ἐνὸς πιστοῦ, πού σὲ ἄλλους πρέπει νὰ ἔφερε μετάνοια καὶ ἄλλους νὰ τοὺς ἔρριξε σὲ ἀπογοητευτικὰς σκέψεις ὄχι μόνον γιὰ τὸν πρόωρον καὶ ἀδικο χαμὸ τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ, ἀλλὰ γιὰ τὴν πνευματικὴν μας κατάστασιν, γιὰ ὅ,τι παρδαλό, ποταπὸ καὶ ἀπατηλὸ ὑπάρχει γύρω μας. Μὲ θέλγει καὶ μετὰ παρασύρει ὁ φανατισμὸς τοῦ κ. Δετζώρτζη, ἢ ἀδιαλλαξία, ἢ ἐπιθυμία του νὰ μαστιγώσῃ, νὰ ἐξευτελίσῃ καὶ ἔτσι νὰ ἀφυπνίσῃ. Καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ μετὰστατήσουν γιὰ πολὺ οἱ ὑπερβολαὶς του στὸ χαρακτηρισμὸν, ἢ καλύτερον, στὴν καταδίκη προσώπων καὶ πνευματικῶν ἰδρυμάτων. Σ' ἕναν τόπον, πού δέχεται καὶ ἀνέχεται κάθε μετριότητα, καὶ σπανιώτατα ἐπαναστατεῖ ἀπὸ τὴν εἰσβολὴν τῆς πνευματικῆς ἀνηθικότητος, ἢ ὑπερβολῆ δὲν κάνει κακὸ. Εἶναι τὸ κνούτο πού πέφτει σὲ παχύδερμα, σὲ σκέψεις βυθισμένες στὸ λήθαργον, στὸ σκοτάδι, στὴν ὀκνηρία, καὶ, μετὰ δυσκολία, μετὰ μεγάλη προσπάθειαν, προκαλεῖ κάποια σαλέματα. Ὡστόσο, περισσότερον κι' ἀπὸ τὴν ἀδιαλλαξίαν τοῦ κ. Δετζώρτζη, μ' ἀρέσει ἡ διαπίστωσις του γιὰ τὸ «ἦθος» τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ, τὸ «κυριώτερον δέον γιὰ τὸν ἐπιστήμονα, τὸ διανοούμενον, τὸν διδάσκαλον», καὶ ἡ ἐπιμονὴ του νὰ ἐξάρῃ τὸ «βασικώτερον σὺντὸ γνῶρισμα» τοῦ διδασκάλου του, τὴ «θεμελιώδη του εἰδοποιὸν διαφορὰ». Τὸ πάθος του ἄλλωστε γιὰ τὸ «ἦθος» αὐτὸ καὶ ἡ ἀδιάκοπος, ἢ πεισματικὴ, θὰ ἔλεγα, ἀναζήτησίν του στὴν πνευματικὴν μας κίνησιν, μαζὶ καὶ ἡ καλαισθητὴ, καὶ συχνὰ προσωπικὴ καὶ ἔντονον ἔκφρασις, δίνουν ἕναν ἰδιαιτέρον τόνον στὸ μικρὸ αὐτὸ βιβλίον. Ὁ κ. Δετζώρτζης εἶναι ἕνας ἀγανακτισμένος πού ζητᾷ δικαιοσύνην καὶ ἠθικώτερον ρύθμισιν τῶν πνευματικῶν μας ζητημάτων. Τοῦ εὐχομαι νὰ μείνῃ πάντα μετὰ τὴν ἀγανάκτησίν του, μετὰ τὴν ἀδιαλλαξίαν του, μετὰ τὴν ὀρμὴν του. Εἶναι ὅ,τι ὠραιότερον μπορεῖ νὰ προσφέρῃ ἢ πρῶτη πνευματικὴ νεότης στὸν σκεπτόμενον ἄνθρωπον πού προετοιμάζεται γιὰ ὠριμώτερας καὶ ἡρεμώτερας ἐργασίας.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Τάσου Ζάππα : «Στὸ Ἴόνιον μετὰ μιὰ βάρκα». Ἐκδόσεις Ὁμοσπονδίας Σωματείων τῆς Ἑλλάδος.

Παναγιῆ Γ. Λεκατσᾶ : «Πίνδαρος». Ἐπίμετρον, ἐρμηνευτικὸν στὴ μετάφρασίν του. Ἀρχαῖος ἔκδοτος οἴκος Δημ. Δημητράκου Α. Ε.

Ἄντη Περνάρη : «Ἡ φύσις στὴν ποίησιν τοῦ Λιπέρτη».

Δημητρίου Μ. Σάρρου : «Εὐριπίδης III. Φοίνισσαι - Ἰκέτιδες - Ἡρακλεΐδαι - Κύκλωψ». Μετὰ πρόλογον καὶ σημειώματα ἐρμηνευτικὰ. Δρ. 125.

Σίμωνος Δ. Κατακουζηνοῦ : «Οἱ ἱστορικοὶ Κατακουζηνοὶ καὶ ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος».

Παγκόσμιος Ἀνθολογία. Διευθυνταὶ Γ. Σημηριώτης - Λεων. Κωνσταντινίδης. Χρόνος Β'. τεῦχον 3ον. Δρ. 5.

Διονυσίου Ἱερομονάχου : «Κῶδιξ τῆς ἱερᾶς μονῆς Ζωοδόχου Πηγῆς». Ἱστορικὴ εἰσήγησις ὑπὸ Χαράλαμπος Σ. Κατζηθάνου.

Ε.Υ.Δ. τῆς Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008